

Smalsprötad bastardsvärmare

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
B2b(ii,v)c(iv); C1+2b

Klass: Insecta (egentliga insekter), **Ordning:** Lepidoptera (fjärilar), **Familj:** Zygaenidae (bastardsvärmare), **Släkte:** *Zygaena*, **Art:** *Zygaena osterodensis* - smalsprötad bastardsvärmare Reiss, 1921 **Synonymer:**

Kännetecken

Denna fjäril har den för bastardsvärmare typiska färgsättningen med röda teckningar mot framvingens svagt genomskinligt metalliska mörkgrå grundfärg och röd bakvinge med smal mörkgrå kant. På framvingen hos denna art flyter de röda fläckarna ihop i vingens längdriktning på samma sätt som hos klubbsprötad bastardsvärmare *Zygaena minos*. I de områden där båda arterna förekommer (Kalmar län) fordras förhållandevis god kunskap om särskiljande artkännetecken för att undvika sammanblandning. Den smalsprötade arten är den mindre av de båda och har jämförelsevis slank kropp. Den har även tydligt smalare antennklubbor. De sammanflytande yttre framvingefläckarna hos klubbsprötad bastardsvärmare bildar i ytterkanten en fläck som liknar en benknota eller är y-formad, medan motsvarande fläck hos smalsprötad bastardsvärmare är jämnt avrundad och timglasformad. Även en tillfällig uppträdande färgvariant av mindre bastardsvärmare *Z. viciae* med sammanflytande fläckar kan innebära en förväxlingsrisk, denna känns dock igen på sina mer trubbiga framvingar och tydligare antennklubba. Vingspann 26–34 mm. Larven har ljusgul grundfärg med rygg och buk tydligt gråskuggade och har en jämförelsevis lång behåring. Ryggen är försedd med två rader av svarta stora fläckar på var sida om den grå ryggskuggan. Buksidans gråaktiga färg återfinns inte hos någon annan europeisk bastardsvärmarart. Kokongen är båtformig, silkesvit eller smutsvit och glänsande.

Utbredning och status

Arten har i Sverige tre förekomstområden som är isolerade från varandra, ett i östra Götaland, ett i Svealand och ett i södra Norrland. Det sydligaste omfattar södra Östergötland västerut till Vätterns östra kant och nordöstra Småland. Tidigare sträckte sig detta område västerut till Älleberg sydöst om Falköping. Inom detta södra område är arten på sina håll fortfarande talrik, men bara på isolerade lokaler. Ett andra större förekomstområde finns i Svealand och sträckte sig tidigare från östligaste Södermanland genom östra Uppland till Gästrikland och härifrån västerut till norra Västmanland och Dalarna, nordligast i östra Siljansringen. I den norra halvan av detta utbredningsområde uppträder arten ofta talrikt på sina spridda förekomster. Moderna fynd saknas från Södermanland och Västmanland, och i Uppland har arten minskat påtagligt liksom i södra Dalarna. Slutligen fanns arten tidigare i Medelpad där den påträffats både längs Ljungan och Indalsälven i några fynd. Det är troligt att dessa tre förekomstområden varit isolerade från varandra under lång tid. Arten var redan 1885 med säkerhet känd från Uppland och 1943 var arten förtecknad även från Småland, Östergötland, Västmanland, Dalarna och Medelpad. Intressant är att även bredbrämrad och mindre bastardsvärmare har motsvarande disjunkta nordliga förekomstområden i Sverige. (Två äldre fynduppgifter från Göteborgstrakten och södra Bohuslän beror troligen på sammanblandning med den sällsynta formen av liten bastardsvärmare med sammanflytande framvingeteckning). I Danmark förekom arten fram till 1911 på sydvästra Fyn och har i litteraturen felaktigt uppgivits ha förekommit även på Lolland. Från Norge finns enbart två fynd från Nordlige Opland vid Vågå 1961 och i Indre Telemark vid Tokke 1991. I Finland förekom arten tidigare glest utbredd i de södra delarna av inlandet, som nordligast vid Kuopio, men den har minskat dramatiskt. Flertalet av fynden är från 1800-talet och senast påträffades den 1940 fränsett ett par fynd vid ryska gränsen i Pohjois-Karjala vid Tomajärvi 1980 och i Etelä-Savo vid Punkaharju 1983. I Estland förekommer arten överallt påtagligt lokalt men är utbredd över stora delar av landet. I Lettland är den bara känd på en lokal vid kusten nordväst om Riga och den har aldrig påträffats i Litauen. Utbredningen i Europa sträcker sig från de nordligaste delarna av Iberiska halvön, nordligaste Italien och Grekland genom Kontinentaleuropa och Balkan, men arten saknas i Holland, Belgien, England liksom i stora delar av Frankrike och i hela nordvästra Tyskland. Från Polen och Baltikum förekommer den österut till Bajkal och norra Mongoliet.

Arten är till skillnad mot flertalet andra bastardsvärmare primärt knuten till rikare skogsmark och förekommer på mindre skogsängar, i bryn och gläntor, små hyggen, kraftledningsgator och vägkanter, oftast på kalkpåverkad mark. I södra Sverige förekommer arten även i mer kulturpräglade miljöer i mellanbygderna. Fjärilen är den tidigaste bastardsvärmarten i norra Europa och flyger från mitten av juni eller midsommar till mitten av juli, kallare somrar kan de sista fjärilarna påträffas fram till slutet av juli. Högflygningen inträder normala år i slutet av juni. Fjärilarna flyger ofta ganska långsamt i en rak svirrande flykt och är normalt oskygga. Skräms de kan de dock flyga iväg betydligt snabbare, inte sällan på flera meters höjd över marken. De påträffas ofta sugande nektar från blommande ärtväxter, i Mellansverige främst kråkvicker *Vicia cracca*, men även på andra vickerarter och gulvial *Lathyrus pratensis*. På andra platser lockas de starkt till vänderot *Valeriana* spp. och åkervädd *Knautia arvensis*. På nektarväxterna samlas ofta flera individer på några få plantor och här sker vanligen parningen. Av vad som i nuläget är känt om de svenska populationernas nektarsök förefaller arten kunna tillgodose stora delar av sitt nektarbehov på blommorna av larvens värdväxt och är därigenom mindre beroende av andra blommande växtarter än övriga bastardsvärmare. Arten är påfallande lokal och utmed en och samma vägsträcka med till synes likartade förutsättningar påträffas den ofta år efter år bara utmed en viss sträcka av vägen. På flera lokaler, exempelvis i Dalarna, har arten över en följd av år visat sig uppträda i jämförelsevis stabila numerär mellan olika år och tycks inte uppvisa lika kraftiga mellanårsfluktuationer som andra bastardsvärmarter (N. Hydén opubl.). Riktigt varma dagar söker fjärilen skydd i skugga under de hetaste timmarna. De kan då vara mycket obenägna att flyga iväg och väljer istället att krypa undan om de störs. Larvernars värdväxter är i Mellansverige och Finland främst kråkvicker, längre söderut i Sverige även gulvial och skogsvicker *Vicia sylvatica*. Den danska populationen levde på rödklöver *Trifolium pratense*. Larven övervintrar och förpuppar sig i maj eller möjligen början av juni. Det är troligt att larvutvecklingen kan ta flera år, särskilt i de nordligare delarna. Kokongen fästs ofta väl synligt i sydvända lägen på grässtrån, örtstänglar och tallbarr 1–2 dm över markytan, men också på trädstammar eller tunna kvistar på 1–2 meters höjd.

Hot

Igenväxning och skogsplantering i skogs- och mellanbygderna av örtrika gläntor och små, tidigare slätterhävda ängsmarker och kantzoner har lett till att arten minskat kraftigt och även försvunnit från flera tidigare rika lokaler. Förekomsterna i Bergslagen, Dalarna och norra Uppland är idag i stor utsträckning inskränkta till kraftledningsgator, vissa smärre vägavsnitt eller till tidigare successionsstadier av frodigare hyggen med rikligare värdväxtförekomster. Arten återfinns i ovannämnda områden knappast alls längre på kvarvarande igenväxande skogsängar eller bryn mot marker som hävdas, medan detta fortfarande är den huvudsakliga livsmiljön i artens södra förekomstområde. Fragmenteringen och isoleringen av gynnsamma miljöer leder till att små lokala populationer successivt dör ut då utbytet av individer mellan lokalerna upphör och chansen att lokalerna återkoloniserar minskar. Det har under en följd av år observerats att en betydande andel av fjärilarna i populationer utmed mer trafikerade vägar kan trafikdödas. Om trafikdöd även drabbar fullvuxna larver på väg till förpuppningsplats är inte klarlagt. Tidig vägkantsslätter kan förmodas missgynna arten. I Danmark ledde uppodling och nyplantering av artens lokaler på ängsmarker samt slätter av dikeskanterna, till att arten dog ut. Detta utdöende från Fyn skedde samtidigt som även klöverbastardsvärmare *Z. purpuralis* dog ut. I Finland anses arten ha minskat och försvunnit beroende på igenväxning eller uppodling av artens habitat. Det är känt att lokala populationer av flera arter bastardsvärmare kan fluktuera kraftigt mellan olika år, särskilt beroende på att larverna under tillväxtfasen missgynnas kraftigt under perioder av ihållande otjänligt väder. Detta har påvisats kunna leda till inavelseffekter på isolerade populationer eller till ett omedelbart utdöende.

Åtgärder

Arten förekommer från Mellansverige och norrut idag endast i små lokala förekomster som ofta är isolerade från varandra. Det är av vikt att artens förutsättningar att upprätthålla livskraftiga populationer inom sina förekomstområden förstärks. Därför är det av stor vikt att öppna och återskapa mer sammanhängande habitat med lämplig vegetation i bryn, längs skogskanter och i dikesrenar (även som spridningskorridorer). Alla små ängslyckor med värdväxt och nektarkällor inom förekomstområdena måste hållas öppna, särskilt inom artens kärnområden. Ärtväxter i det omedelbara grannskapet av förekomster måste tillåtas få växa upp och sätta frön utan slåtter eller bete under sommarhalvåret. Slätter av vägkanter på kända lokaler bör inte ske förrän i början av hösten när larverna hunnit växa sig så pass stora att de klarar av att söka sig tillbaka till värdväxterna. Undersökningar av artens närmare ekologi och populationsdynamik samt effekten av olika skötselåtgärder är angelägna för att ge bättre kunskap om naturvårdsbehoven. Frodiga hyggesmarkers betydelse för populationsdynamiken bör också undersökas. Lämpliga områden för sådana undersökningar bedöms vara dels i Dalarna och dels i Småland genom den kraftiga ökningen av hyggesmark efter orkanen Gudrun 2005.

Övrigt

Nikolaj Savenkov och Ivars Sulcs har bidragit med upplysningar om artens förekomster i Lettland.

Naturvård

Konventioner: Typisk art i 6230 Stagg-gräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6270 Silikatgräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6510 Slätterängar i låglandet (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6530 Lövängar (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 9070 Trädklädd betesmark (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON))

Litteratur

- Anonym. 1916. Två fjärilfynd. *Entomologisk Tidskrift* 37(1): 63.
- Buszko, J. & Nowacki, J. 2000. *The Lepidoptera of Poland. A Distributional Checklist*. Polish Entomological Monographs 1. Poznan & Torun (Polskie Towarzystwo Entomologiczne).
- Cederberg, B. 1986. Bastardsvärmare. Blomängens dagdrivare. *Dala-Natur*. Febr. 1986(1): 29–32.
- Ebert, G. (Ed.), Ebert, G., Esche, T., Herrmann, R., Hofmann, A., Lussi, H. G., Nikusch, I., Speidel, W., Steiner, A. & Thiele, J. 1994. *Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 3: Nachtfalter I*. [Hepialidae, Cossidae, Zygaenidae, Limacodidae, Psychidae, Thyrididae]. Stuttgart (Eugen Ulmer GmbH & Co).
- Gullander, B. 1963. *Nordens svärmare och spinnare*. Stockholm (Norstedts).
- Hoffmeyer, S. 1960. *De danske svärmere og spindere*. Ed. 2 [reprint 1974]. Aarhus (Aarhus Stiftsbogstrykkerie A/S).
- Ivinskis, P. 1993. *Check-List of Lithuanian Lepidoptera* (Lietuvos Drugiu Sarasas). Vilnius (Ekologijos Institutas).
- Keil, T. 1993. Beiträge zur Insektenfauna Ostdeutschlands: Lepidoptera Zygaenidae. *Ent. Nachr. Ber.* 37: 145–198.
- Kaaber, S. 1982. *De danske svärmere og spindere*, geografisk udbredelse og fluktuationer 1850–1980. Danmarks Dyreliv, bd. 3. Klampenborg (Scandinavian Science Press Ltd.).
- Lampa, S. 1885. Förteckning öfver Skandinavien och Finlands Macrolepidoptera. *Entomologisk Tidskrift* 6: 1–137.
- Larsen, C. S. 1950. *Zygaena scabiosae i Danmark*. Meddr. Lepid. Selsk. Fyn 17.
- Naumann, C.M., Feist, R., Richter, G. & Weber, U. 1984. Verbreitungsatlas der Gattung *Zygaena* Fabricius, 1775 (Lepidoptera, Zygaenidae). *Theses Zoologicae* 5: 1–97.
- Naumann, C.M., Tarmann, G.M. & Tremewan, W.G. 1999. *The Western Palaearctic Zygaenidae* (Lepidoptera). Stenstrup (Apollo Books), 304 pp.
- Nordström, F. 1943. *Förteckning över Sveriges storffjärilar*. Catalogus Insectorum Sueciae. III. Macrolepidoptera. *Opusc. ent.* 1943: 5–120.
- Nordström, F., Opheim, M. & Sotavalta, O. 1961. *De fennoskandiska svärmarnas och spinnarnas utbredning (Sphingidae, Bombyciformes, etc)*. Lund (CWK Gleerup).
- Nordström, F. & Wahlgren, E. 1941. *Svenska Fjärilar, Systematisk Bearbetning av Sveriges Storffjärilar*. Stockholm (Nordisk Familjeboks Förlags A.-B.).
- Pro Natura – Schweizerischer Bund für Naturschutz (Hrsg.). 1997. *Schmetterlinge und ihre Lebensräume. Arten, Gefährdung, Schutz. Schweiz und angrenzende Gebiete*. Band 2. [Hesperidae, Psychidae, Heterogynidae, Zygaenidae, Syntomidae, Limacodidae, Drepanidae, Thyatiridae, Sphingidae]. Egg (Pro Natura – Schweizerischer Bund für Naturschutz).
- Somerma, P. 1997. *Suomen uhanalaiset perhoset. Ympärisöopas 22, Luonto ja Luonnonvarat*. Suomen Perhostutkijain Seura ry. Tampere.
- Väisänen, R. & Somerma, P. 1993. Suomen punatäpläperhoset. [Zygaenidae of Finland]. *Baptia* 18(2b): 1–48.
- Weidemann, H.J. & Köhler, J. 1996. *Nachtfalter, Spinner und Schwärmer*. Augsburg (Naturbuch-Verlag GmbH).
- Zub, P. 1996. Die Widderchen Hessens, Ökologie, Faunistik und Bestandentwicklung (Insecta: Lepidoptera: Zygaenidae). *Mitt. Int. ent. Ver. Frankf.a.M. Suppl.* 4: 1–120.

Författare

Nils Hydén 2002. Rev. Claes Eliasson 2006, Nils Hydén 2008.